

Hogyan kezdődött a Kárpátok ukrán mítosza?

A mítosz (görög müthosz: 'monda', 'mese', 'történet') lényegében az ember számára még érthetetlen és ezért félelmetes természeti és társadalmi erőknél a tükröződése, egyben pedig ezeknek öntudatlanul is művészi feldolgozása a közösségi képzeletben. A mítoszokban öltönek testet a történelem előtti idők embereinek azon elképzelései, melyek a világ kialakulására, az ember eredetére vonatkozó színes elképzelésekben mutatkoztak meg. A mítoszok ugyanakkor valóban megtörtént, ősi események, természeti katasztrófák, helyek emlékét is őrzik, melyeknek egy adott csoporton belül meghatározó szerepe volt.

A mitológia és a mítoszok kialakulása folyamatosan változó és a mai napig létező, jól megfigyelhető folyamat. Ugyanúgy ma is alakulnak ki mítoszok, mint a történelem előtti időkben, az ókorban vagy a történelem bármelyik más korszakában. Ezen frissen kialakult és szájhagyomány útján (ma pedig már az internet és a közösségi média segítségével) terjedő mítoszok létrejöttében inkább a politikai hatalmi játszmák súlya mutatkozik meg, mintsem az, hogy egy esemény, történet, hely vagy személy – jelentősége révén – az utókor számára fennmaradjon.

A mítoszok nem pusztán csak megformált elbeszéléseket jelentenek.¹ A mitikus világmépben a tudományos, a művészi és a vallásos magatartás magvai teljes egészében megtalálhatók. Szétválásuk pedig a társadalmi fejlődés későbbi szakaszaiban rendkívül egyenlőtlenül megy végbe. A mítoszok vallási és erkölcsi tartalma nehezen megkérdőjelezhető. A művészet és a mítosz együttélése igen hosszú időre tekint vissza, s a mitológikus motívumok – új értelmezésben, jelképként, hasonlatként – voltaképpen mindmáig állandó ihletforrásai az irodalomnak, történelemnek, művészettörténetnek, de más művészeti ágaknak is. Ennek legfőbb oka, hogy a mítoszok kimeríthetetlenül gazdag folklorisztikus anyagot őriznek. Ezek a princípiumok, amelyek az idiltől a megrázó tragikus konfliktusokig az ember vagy nemzet egész életét, minden lehetséges élethelyzetét átfogják.

A mitikus elképzelések leglényegesebb vonása, hogy az embernek és az emberfelettinek sajátos egységét teremtik meg. A mítoszok ezért leginkább emberformájúnak (antropomorf) elképzelt istenekről és természetfeletti képességekkel rendelkező, többnyire isteni származású hősről szólnak. Ám a mítoszokhoz gyakran kapcsolódnak helyek, földrajzi tájegységek, amelyeket szimbolikus jelentéssel ruháznak fel. A következőkben arra a kérdésre keressük a választ, miként alakult ki a Kárpátok mítosza az ukrán kultúrában.

A Kárpátok hegylánca mindig is történelmileg fontos geográfiai határvonalat képezett. Ez a terület maga része volt az a határvidék, amelyet egykor Kelet-Európának neveztek. A Kárpátok hegyvonulata ennek a többnemzetiségű, többvallású régióknak egy része. A hegység mind a mai napig több állam határaként szolgál.

„A ruszinok hatalmas hegyei...” – így jellemzi a krónikás Kézai Simon a Kárpátokat.² A Kárpátok hegyvonulata jelenleg határvonalat jelent Szlovákia, Lengyelország, Ukrajna és Románia között, illetve át is halad ezeknek az országoknak a területén. A múltban pedig fontos határszakasz volt a Lengyel–Litván Unió és Magyar Királyság között. A 19. század utolsó harmadától a Kárpátoknak ez a része a Habsburg Birodalom egyik belső határát alkotta, pontosabban Galíciát választotta el észak felől a tőle délre fekvő magyar területektől. A Kárpátokat erősen periférikus területnek szokás tekinteni.

De pontosan mikor kezdődött a Kárpátok szóban forgó részeinek mitizálása? Hogyan fejlődött ez a régió az „ukrán felfedezése” (a Kárpátok hegyeinek megismerése pihenés, kikapcsolódás céljából) után? Természeti jelentőségük mellett egyúttal nemzeti jelentőségűek lettek-e ezek a hegyek, vagy csupán helyi, illetve regionális (tehát nem nemzeti) fontossággal rendelkeztek? Hogyan került a Kárpátok hegyvonulata az ukrán közbeszédbe? Mióta beszélünk ukrán Kárpátokról?

A mai ukrán Kárpát-mítosz kialakulásának az első jeleit az I. világháború előtti időkben, a 19. és 20. század fordulóján találhatjuk meg. Ekkor történt, hogy az ukrán köztudatba olyan vidékek is bekerültek, amelyek akkor még a Habsburg Birodalom részei voltak, ma pedig Ukrajnához tartoznak. Ilyen terület pedig a Kárpátok keleti hegyvonulata, vagyis a Keleti-Kárpátok.

Amint a megnevezés is mutatja, a Keleti-Kárpátok hegyei a Tátrától keletre, a Beszkidék és a Keleti-Beszkidék mögötti térségben emelkednek.³ Ez a térség, amely ma Ukrajnához tartozik, az akkori időkben Kelet-Galícia legtávolabbi vidékének számított. A legnagyobb etnikai közösséget a huculok alkották (a lengyel–szlovák határon élő nyugati szláv népcsoporthoz, a gorálokhoz hasonlóan). Ez a népcsoport különböző eredetű elemek keveredéséből alakult ki. A hegylakó népcsoport elnevezésére vezethető vissza a tájegység másik neve, a Huculföld vagy Huculcsina.

Az egykori Galiciának ez a része a tartomány egyik legféltreesebb és legelmaradottabb régiója volt. A Keleti-Kárpátok bővelkednek természeti szépségekben: sűrű őserdők, lenyűgöző sziklafalak, a sziklákról lezúduló vízesések és gyors folyású hegyi patakok jellemzik. A hegység azonban leginkább dús zöld polonináiról (havasi legelő) vált ismertté, ahol a hucul pásztorok és állataik a nyarat töltötték.

Meglepőnek tűnhet, de maga I. Ferenc József császár is segítette a Huculföld „felfedezését”. 1880-ban ő volt annak a Kolomeában megnyitott néprajzi kiállításnak az első látogatója, amelyet a Tátra Társaság czarnohorai szekciója rendezett.⁴ A Tátra Társaság volt az egykori Lengyelország első hegyvidéki szervezete, a czarnohorai szekció a Keleti-Kárpátokban működött. A császár látogatása hozzájárult a régió megismertetéséhez, amelyre a lengyelek és az ukránok is igényt tartottak.⁵ 1880-ban a lengyelek az ukránokkal szemben jobb helyzetben voltak, mivel a lengyel elit tagjai kulcspozíciókat töltöttek be a galíciai kormányzatban, és rendkívül közel álltak a császárhoz, aki galíciai látogatása alkalmából nagyon népszerűnek bizonyult.

A 20. század elején a kialakuló ukrán értelmiség tagjai közül sokan, akárcsak a lengyelek, a Habsburg-uralom alatt lévő Galiciában éltek. Nyáron nagy túrákba kezdtek a hegyek között, amelyek számukra még teljesen ismeretlenek voltak, majd ezeket a hegyvonulatokat pedig kezdték sajátjaiknak tekinteni. Itt a Keleti-Kárpátokban, vagy ahogy ők gyakran említették, a „Magyar Ruszban” találkoztak a huculokkal, akik lenyűgözték őket.⁶

Krivorivnia (ukránul: Криворівня, ma ivano-frankivszki terület) vált számos ukrán író, festő és gondolkodó kedvelt úti céljává.⁷ Egyfajta ukrán Zakopane lett, amelyet ukrán Athénnek is neveztek. Olyan ukrán szellemi nagyságok, mint Iván Franko író, Volodimir Hnatjuk etnográfus, Mihajlo Hrusevszkij történész is ezen a vidéken töltötte szabadidejének nagy részét.⁸

A Kárpátok ukrán mítoszaival kapcsolatban különösen érdekes egy Harkovból származó „orosz” ukrán találkozási a huculokkal. Hnat Martinovics Hotkevics (1887–1938; ukránul: Гнат Мартинович Хоткевич) kora polihisztorának számított, akit ma főként íróként és dalként ismer az utókor (hangszere a hagyományos ukrán citeraféle, a bandura volt). Mindezek mellett történelemmel, folklórral, etnográfiával is komolyan foglalkozott.

Hotkevics az 1905. évi orosz forradalom után száműzöttként került a Kárpátok vidékére, a Huculföldre. Azt ajánlották neki, hogy utazzon Krivorivniába, ahol az ukrán értelmiség számos tagja töltött már el hosszabb-rövidebb időt, hogy ő is folytasson néprajzi tanulmányokat. Gyűjtsön addig dalokat vagy foglalkozzon festészettel, amíg a körülmények nem teszik számára lehetővé, hogy visszatérjen szülővárosába. Hotkevicsre azonban jóval nagyobb hatást gyakoroltak a huculok és a Kárpátok hegyei. Kijelentette, hogy az egész kerek világot nem található szebb hely. Hozzátette: „a Huculföldre való megérkezésemkor úgy tátva maradt a szám a csodálattól, hogy hat éven keresztül úgy is maradt”.⁹

Hotkevics elsajátította a hucul dialektust, amelyet „a hegyi patakok friss vizéhez” hasonlított, miután összevetette azzal a nyelvvel, amelyet otthonában az ukránok beszéltek. A hucult egy olyan nyelvjárásnak tekintette, amely az ősi szláv gyökerekig nyúlik vissza.¹⁰

Megismerkedett a huculokkal, megmászta a poloninákat (a hegyi legelőket nevezték tehát így, ahol a hucul pásztorok nyáron az állataikat legeltették). Írt a huculokról és az életükről. Legismertebb elbeszélése *A rablók nyara*. Egy hucul rablóról és szeretőjéről szól a 19. század elején, akik a Kárpátokban rejtőztek el. Művében Hotkevics előszerezzel használta a párbeszédekben a hucul dialektust. (A Hotkevicsnél sokkal ismertebb Mihajlo Kocubinszkijnek *Az elfelejtett ősök árnyai* című regényét [1912] meg is filmeztették.)

Hotkevics (írói álneve Hnát Halajda volt) 1910-ben Krasznojlabán alapított paraszttal egy hucul színházat. (Akárcsak Justh Zsigmond.) Később talált egy színművet, mégpedig egy lengyel drámaíró, Józef Korzeniowski alkotását, a *Kárpátok hegylakói* (Karpaccy görále, 1843). A cselekmény egy hucul legény tragikus története, akit besoroztak a Monarchia hadseregébe, dezertál, és arra kényszerül, hogy rablóként éljen a Kárpátok hegyei között. A darabot Hotkevics hucul nyelvjárásra ültette át. A téma közvetlenül meg tudta szólítani a huculokat.

Hotkevics hucul színházának a fennállása alatt nagy hatást volt képes kifejteni. Erősítette a huculok büszkeségét saját kultúrájuk iránt.

A Kárpátok hegyvidékének ukrán mitizálására már korábban is voltak törekvések. A Keleti Kárpátok huculjai és az ukrán értelmiség között számos hasonlóság fedezhető fel. Ekkor kezdett teret nyerni a Kárpátok mitológiája a formálódó ukrán nemzeti közösség körében.¹¹

Hotkevics úgy gondolta, hogy a hucul dialektus (mint az ukrán nyelv eddig kevésbé ismert alakja) képes új életre kelteni az ukrán nyelvet. Az volt a véleménye, hogy az ukrán nemzet egy különösen érdekes regionális variánsáról van szó, az „ősukránról”, mely a Kárpátok hegyeinek köszönhetően maradt meg és fejlődött tovább. Azok a párhuzamok, melyeket láthatunk akár Hotkevicsről a huculokkal és a Kárpátokkal kapcsolatban, vagy ahogyan Iván Franko és más ukrán értelmiségiek úgy tekintettek a Kárpátok hegylancára, hogy számukra identitásképző erővel bír. Az Orosz Birodalomban és a Habsburg birodalomhoz tartozó Galiciában élő ukránok egyaránt lelkesedtek a Kárpátok hegyi lakói iránt. Az értelmiség tagjait, az írókat vagy a festőket, költőket inspirálták a Kárpátok hegylakói. Ők testesítették meg azokat a hasznos tulajdonságokat, amelyek elengedhetetlenek voltak egy olyan modern nemzet kialakulásához, mely ekkor még nem rendelkezett saját államisággal.

Ezek közé tartozott a szabadságszeretet, továbbá az a körülmény, hogy valamiképpen az ősi múlt hordozóinak tekintették őket. A szabadságszerető hegylakókat, akiket az ősi nyelv és életmód őrzőinek is tekintettek, kiválóan alkalmasnak vélték arra, hogy

olyan nemzet tagjai legyenek, amely nemcsak konszolidálódni, illetve növekedni akar, hanem ezen túl a nemzeti függetlenség elérését is célul tűzte ki maga elé.¹² Másrészt pedig a Kárpátok lakóiban megerősítette a saját veleszületett öntudatukat. Ez pedig a poloninakon élő néhány csoportot arra ösztönzött, hogy a nemzeti közösség kategóriájában gondolkodjanak. Ez később megmutatkozott az I. világháború befejezése után, mikor nemzetiségi egységekbe tömörülve harcoltak tovább a függetlenségért (az ukrán Szics-lövészgárda).¹³

A Kárpátok ukrán mitológiájának kezdetével kapcsolatban felmerülhet az a kérdés, hogy ez a folyamat nem tehető-e a 19–20. század fordulójánál korábbra. Itt elsősorban Ukrajna himnuszára gondolhatunk, amelyet Pavlo Platonovics Csubinszkij (1839–1884) írt *Scse ne vmerla Ukrajina (Nem halt meg még Ukrajna)* címmel. Kezdetben egy nemzeti, hazafias versnek számított, amely először Lembergben (Lviv) jelent meg nyomtatásban, a *Metá (Cél, ukránul: Mera)* című folyóirat 1863. évi 4. számában.¹⁴ Ezt követően ez a költemény széles körben elterjedt Galíciában is, 1990 után pedig ez lett a független Ukrajna hivatalos himnusza.

Az ukrán himnusz harmadik versszakában:

*Lelkesedés, serény munka gyümölcsét meghozza,
Ukrajna mezőit immár vidám ének járja,
Kárpátok bércein túlszáll, bejárja sztyeppéit,
Ukrán dicsőség riasztja gaz ellenségeit.*¹⁵

ugyan található utalás a Kárpátokra, mint ősi ukrán területre, ám a Pavlo Csubinszkij által 1862-ben írt eredeti kéziratban még egyáltalán nem szerepel a „Kárpátok” megnevezés. Sőt 1865-ben versének énekelt változata is az eredetire emlékeztet kisebb változásokkal. Később Csubinszkij versének szövegét többször átirták. Először 1916-ban, ebben még semmilyen utalás nem emlékeztet a Kárpátokra. Majd pedig 1921-ben a Szics gárdisták átiratában találkozhatunk először a Don, a Fekete-tenger, Galícia és Bukovina neve mellett a Kárpátokkal is, ami egy érthető, természetes folyamat.¹⁶ Ez az időszak az ukránság számára inkább szólt már a nemzetépítésről, a nemzeti öntudatra találásról. Ehhez pedig olyan mitikus helyeknek a meghatározására is szükség volt, amelyekkel azonosulni tudtak a magukat ukránnak vallók. Az önazonosság egyik bástyája pedig a Kárpátok erős hegyerince lett, az ott élő hucul testvérekkel.

1939-ben pedig ez a változat lett Kárpát-Ukrajna himnusza is. Majd Ukrajna függetlenné válását követően (1991) újabb változat készült a mai formában, amelyben továbbra is szerepel a „Kárpátok” mítosza. 1991–1992-ben vita volt a változat szövegéről, hogy mit hagyjanak ki belőle vagy mi kerüljön bele. A szöveggel kapcsolatban az adott politikai és geopolitikai helyzet volt a mérvadó, természetesen nem függetlenül a nemzeti identitástól és az ukrán önazonosságtól.

Ambivalens jelenséggel állunk szemben. A hegyek és hegységek nem jellemzőek Ukrajnára. Az ország területe túlnyomórészt síkvidék, sztyeppe. Mindazonáltal a Kárpátok a 19. században, amikor önálló Ukrajna még nem létezett, inspirációt jelentett az ukrán értelmiség számára. A távoli és festői hegyvidék, ahol az ukrán értelmiségiek a szabadságukat töltötték, fontossá vált nemzeti fejlődésük szempontjából. Az első és a második világháború idején pedig a Kárpátok hegyei nemcsak szimbolikus jelentéssel bírtak. A hegység lett az ukrán véderő jelképe. A nyugat- és közép-ukrajnai területekről származó és formálódó ukrán értelmiség számára a huculok döntő jelentőségűvé váltak a nemzeti identitás kérdésének a meghatározásában. A Kárpátokban élő hegyi lakosság és az ukrán értelmiség találkozása elősegítette az ukrán nemzet átalakulását egy olyan nemzeté, amely képes lehet egy társadalom egészének az átfőmálására.

Ez a találkozása a két világnak (a hegynek és a sztyeppének) maga után vont a Kárpátok mitológiájának a beépülését a formálódó ukrán nemzettudatba. A Kárpátokat ismertebbé és népszerűbbé tette, egyes helyek pedig, mint Krivorovnia az ukránság ikonikus szimbólumaivá váltak. Ám azt is meg kell említeni, hogy eleinte az ukrán értelmiség találkozása a Kárpátokkal nem volt olyan nagy hatással az ukrán nemzeti öntudat formálódására. Később ez az időszak mégis meghatározó pillanatnak bizonyult.

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOM

- Kerényi Károly: *Mi a mitológia.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988.
 Alpes Ruthenorum fortissimae..., Lviv 1899.
 Iván Necsuj-Leveckij: *Kárpátok: utazás a hegyekben*
 Jákiv Holováckij: *Utazás a Galíciai és a magyar Ruszba*
 Ivcsenko A. Sz., *Krivorovna Vaszja Ukrajina.* Putevaditely. Kijev: GNPP „Kartohrafija”, 2005.
 Petro Arsenyč: *Krivorivnia az ukrán irodalom, tudomány és kultúra embereinek életében és működésében.* Ivano-Frankovszk, 2000.
 Hnat Chotkevycs: *Visszaemlékezések.* In: *Életműkiadás két kötetben.* 2. kiad. Kijev, 1966.
 Iván Franko: *Első jelentés a „Gyilo” című újság számára*
 Iván Franko: *Második jelentés a „Gyilo” című újság számára*
 Petro Arsenyčs–Ihor Pelypejko: *A Hucul föld kutatói és etnográfusai: Kézikönyv.* Kosiv, 2002.
 Vermeics Já. P. *Csubinszkij ják daszlidnėk nácianálnaji právavaji kulturė Ukrájiné/Já. Vermeics // Ukrájinszkėj isztoricsnėj zbirnėk.-№3 – Kijev: Insztėtut isztariji Ukrájiné NAN Ukrájiné, 2000.*
 Nacionálná szemvaliká nezáleznai Ukrájiné: *Metadėcsnyi rekamendácii dljá vėkládacsiv i sztudentiv neiszarėcsnėh szpeciálnasztyi vėcsėh návcsálnėh zálkládív/ M.I. Busėn, I. Ju. Máscsenko, V. F. Juzvenko-Cserkászė: CSITI, 2001.*

JEGYZETEK

1	Kerényi Károly: <i>Mi a mitológia.</i> Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest. 1988, 9. o.	10	Iván Franko: <i>Második jelentés a „Gyilo” című újság számára.</i>
2	<i>Alpes Ruthenorum fortissimae...</i> , Lviv 1899. 6. o.	11	Hnat Chotkevycs: <i>Visszaemlékezések.</i> In: <i>Életműkiadás két kötetben.</i> 2. kiad. Kijev, 1966. 445.
3	<i>Alpes Ruthenorum fortissimae...</i> , Lviv 1899. 26. o.	12	Iván Franko: <i>Első jelentés a „Gyilo” című újság számára.</i>
4	<i>Alpes Ruthenorum fortissimae...</i> , Lviv 1899.	13	Petro Arsenyčs–Ihor Pelypejko: <i>A Hucul föld kutatói és etnográfusai: Kézikönyv.</i> Kosiv, 2002. 244.
5	Iván Necsuj-Leveckij: <i>Kárpátok: utazás a hegyekben.</i>	14	Vermeics Já. P. <i>Csubinszkij ják daszlidnėk nácianálnaji právavaji kulturė Ukrájiné/Já. Vermeics // Ukrájinszkėj isztoricsnėj zbirnėk.-№3 – Kijev: Insztėtut isztariji Ukrájiné NAN Ukrájiné, 2000. – C. 189-202.</i>
6	Jákiv Holováckij: <i>Utazás a galíciai és a magyar Ruszba.</i>	15	Nyersfordítás – a szerzőtől.
7	Ivcsenko A. Sz., <i>Krivorovna Vaszja Ukrajina.</i> Putevaditely. Kijev: GNPP „Kartohrafija”, 2005. 246–247.	16	Nacionálná szemvaliká nezáleznai Ukrájiné: <i>Metadėcsnyi rekamendácii dljá vėkládacsiv i sztudentiv neiszarėcsnėh szpeciálnasztyi vėcsėh návcsálnėh zálkládív/ M.I. Busėn, I. Ju. Máscsenko, V. F. Juzvenko-Cserkászė: CSITI, 2001. - 48 sz.</i>
8	Petro Arsenyč: <i>Krivorivnia az ukrán irodalom, tudomány és kultúra embereinek életében és működésében.</i> Ivano-Frankovszk, 2000.		
9	Hnat Chotkevycs: <i>Visszaemlékezések.</i> In: <i>Életműkiadás két kötetben.</i> 2. kiad. Kijev, 1966. 544–545.		